

KVANTIFIKÁCIA V PRIRODZENOM JAZYKU (VII)

Marián Zouhar¹

Vážnym konkurentom kvantifikátorových teórií deskripcií – medzi ktoré patrí napríklad Russellova teória deskripcií alebo koncepcia, ktorú sme rozvinuli v niektorom z predchádzajúcich pokračovaní (pozri Zouhar 2007a) – je teória, podľa ktorej sú deskripcie v skutočnosti referujúcimi výrazmi.² Do istej miery sa teda podobajú vlastným menám, ktoré slúžia primárne na identifikáciu objektov a na hovorenie o týchto priamo identifikovaných objektoch.³ Deskripcie takisto vraj slúžia na identifikáciu objektov – hoci nie priamo,⁴ ale tak, že tieto objekty opisujú – a výroky obsahujúce deskripcie sú potom o týchto identifikovaných objektoch; to znamená, že pravdivostné podmienky viet s deskripciami obsahujú indivíduá, na ktoré deskripcie referujú.

Tento populárny prístup sa opiera ako o intuície súvisiace s bežným používaním deskripcií, tak aj o riešenie rôznych teoretických problémov, v ktorých deskripcie vystupujú. V tomto a nasledujúcom pokračovaní si bližšie rozoberieme dva problémy, ktoré však medzi sebou súvisia. Jedným je problém tzv. nedostatočných deskripcií a druhým je problém tzv. nesprávnych deskripcií.⁵ Tvrdí sa, že najelegantnejšie riešenie oboch

1 Táto štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/6136/26 *Referencia, kvantifikácia, predikácia*.

2 Ako sme videli v predchádzajúcom pokračovaní, tieto koncepcie v podstate vychádzajú z Fregeho idey. Nový impulz priniesla Strawsonova kritika Russellovej teórie deskripcií v Strawson (1992) z roku 1950; tento článok sa stal jedným z klasických diel filozofie jazyka.

3 G. Frege ich dokonca zaradoval k výrazom kategórie „mená“; o Fregem u nás existuje výborná monografia Kolman (2002).

4 S priamou identifikáciou sa môžeme stretnúť pri vlastných menách: Vlastné meno vyčlení určitý objekt priamo v tom zmysle, že nevyjadruje žiadnu vlastnosť, ktorú by mal objekt mať, aby bol referentom mena, ale vyčlení ho na základe existencie istej jazykovej konvencie, ktorá menu priradzuje daný objekt bez akýchkoľvek ďalších podmienok.

5 Termín „nedostatočná deskripcia“ používam ako slovenský ekvivalent k zaužívanému anglickému termínu „incomplete (definite) description“. Výraz „incomplete description“ nie je príliš šťastný, pretože vzbudzuje nenáležité konotácie (napríklad to, že ide o výraz, ktorý je zo syntaktického hľadiska neúplný; pozri Neale 2004 alebo Ostertag 1998). Niekedy sa môžeme v anglickej literatúre stretnúť aj s čudnejšími termínmi; nie-

problémov si vyžaduje postulovanie referenčných deskripcií. Ešte predtým sa však pristavme pri jednom silnom, no často prehliadanom argumente proti referenčnému chápaniu.⁶

2.13 Deskripcie a inferencia

Najprv si zopakujme, aký je rozdiel medzi pravdivosťnými podmienkami, ktoré vetám s deskripciami prisudzujú kvantifikátorové koncepcie, a podmienkami, ktoré im pripisujú referenčné teórie. Vezmime si všeobecný príklad:

(1) The φ is ψ .

Veta (1) je podľa kvantifikátorového chápania pravdivá, ak platí:

$$|\varphi| = 1 \text{ a } \psi \in \{X \subseteq U: \varphi \subseteq X\},$$

kde φ je množina všetkých objektov s vlastnosťou *byť φ* a ψ množina všetkých objektov s vlastnosťou *byť ψ* . Na druhej strane referenčný prístup stanovuje tieto pravdivostné podmienky:

$$a \in \psi,$$

kde a je objekt, ktorý je vyčlenený danou deskripciou a ψ je množina všetkých objektov s vlastnosťou *byť ψ* .

Prijmeme nasledujúci test ako jeden z najdôležitejších testov, ktoré musí sémantická teória absolvovať na to, aby sme ju mohli akceptovať: Treba testovať, či daná sémantická teória zachováva inferenčný potenciál výroku obsahujúceho deskripciu. Inými slovami, sémantický obsah, ktorý daná teória pripisuje výrokom (obsahujúcim deskripcie), musí byť taký, že všetky úsudky, ktoré majú byť platné, ako platné aj dokáže, a všetky úsudky, ktoré majú byť neplatné, dokáže ako neplatné. Ďalej prijmeme bežne akceptovanú skutočnosť, že úsudok ako postupnosť jazykových útvarov, teda výrokov, je platný, ak je platný úsudok ako postupnosť propozícií, teda sémantických obsahov vyjadrených danými výrokmí (propozíciu môžeme na naše účely stotožniť s pravdivosťnými

kedy sa používa napríklad výraz „indefinite definite description“ (t. j. „neurčitá určitá deskripcia“) alebo „indeterminate (definite) description“ (t. j. „neurčená deskripcia“). Nestretol som sa však s výrazom „insufficient description“, ktorý by bol zrejme najlepším prekladom výrazu „nedostatočná deskripcia“.

⁶ Ide o negatívny argument v tom zmysle, že ukazuje, aká sémantická teória *nemôže* platiť.

podmienkami).⁷ A napokon: Úsudok (v druhom zmysle) je platný v prípade, ak nemôže nastať situácia, že propozícia z jeho záveru je nepravdivá, ale všetky propozície z jeho premís sú pravdivé.

Môžeme prejsť ku konkrétnym prípadom.⁸ Je zrejmé, že ak je pravdivá veta „The φ is ψ “ („/The/ φ je ψ “) tak musí byť pravdivá aj veta „Some φ is ψ “ (t. j. „Niektoré φ je ψ “). Túto požiadavku spĺňa kvantifikátorový prístup, pretože platnosť tohto odvodenia dokáže zdôvodniť platnosťou nasledujúceho úsudku:

$$(A) \quad \frac{|\varphi| = 1 \text{ a } \varphi \subseteq \psi}{\varphi \cap \psi \neq \emptyset}$$

Tento úsudok očividne platí. Ak totiž množina φ obsahuje jeden prvok (je neprázdna) a zároveň je podmnožinou množiny ψ (ako tvrdí premisa), tak určite platí, že množiny φ a ψ majú neprázdny prienik (ako tvrdí záver). Referenčná teória nedáva uspokojivú odpoveď; podľa nej by malo platiť:

$$(B) \quad \frac{a \in \psi}{\varphi \cap \psi \neq \emptyset}$$

Tento úsudok jednoducho nemôže platiť.

Niektoré referenčné prístupy k deskripciám požadujú, aby do sémantického obsahu deskripcie nevstupoval len referent deskripcie, ale aj vlastnosť, o ktorej sa deskripcia zmieňuje. To znamená, že deskripcia „the φ “ prispieva do propozície vyjadrenej vetou nielen svojím referentom a , ale aj vlastnosťou *byť* φ ; nazvime tento prístup umierneným referencialistickým prístupom k deskripciám.⁹ V takom prípade nebude referencialista tvrdiť, že je platný úsudok (B), ale za platný vyhlási úsudok (C):

⁷ Pozri Beall - Restall (2006, 8 - 12), kde sa analyzujú aj iné možnosti, no uprednostňuje sa tá, ktorú uvádzam v hlavnom texte.

⁸ Podrobnejšie pozri Zouhar (2007b).

⁹ Pozri napríklad Borg (2000), Ramachandran (1996) a Reimer (1998). Za umierneného referencialistu by sme možno mohli vyhlásiť aj M. Devitta, ktorý však predložil značne mäťúcu verziu tejto teórie. Devitt priamo nepožaduje, aby sa vlastnosť spomenutá v deskripcii stala súčasťou propozície vyjadrenej danou vetou, ale chce, aby vlastnosť *byť* φ pôsobila ako obmedzujúca podmienka na výber predmetu, na ktorý deskripcia „the φ “ referuje (inými slovami, deskripcia by nemohla referovať na objekt, ktorý by túto vlastnosť nemal) (pozri Devitt 2004, 292).

$$(C) \quad \frac{\mathbf{a} \in \varphi \text{ a } \mathbf{a} \in \psi}{\varphi \cap \psi \neq \emptyset}$$

Tento úsudok platný je, lebo ak ten istý predmet je prvkom aj množiny φ , aj množiny ψ , tak prienik týchto množín nemôže byť prázdny.

Tento úprave referencialistického stanoviska môžeme čeliť tak, že nebudeme od teórie požadovať iba to, aby všetky platné úsudky aj za platné vyhlásila, ale aj to, aby neplatné úsudky demaskovala ako neplatné. Umiernené stanovisko to nedokáže urobiť. Je totiž zrejmé, že z vety „The φ is ψ “ nevyplýva „ a is ψ “, kde „ a “ je menom objektu \mathbf{a} . Pre obhajcu kvantifikátorového chápania je to samozrejmosť, lebo odmieta uznať úsudok (D) (ktorý chápe ako formálne vyjadrenie tejto inferencie) ako platný:

$$(D) \quad \frac{|\varphi| = 1 \text{ a } \varphi \subseteq \psi}{\mathbf{a} \in \psi}$$

Referencialista (dokonca aj umiernený referencialista) tvrdí, že musí ísť – naopak – o platnú inferenciu, lebo ponúka nasledujúcu formalizáciu:

$$(E) \quad \frac{\mathbf{a} \in \varphi \text{ a } \mathbf{a} \in \psi}{\mathbf{a} \in \psi}$$

Intuície nám však hovoria, že z vety „The φ is ψ “ bude vyplývať veta „ a is ψ “ iba za predpokladu, že \mathbf{a} je objektom, na ktorý sa vzťahuje deskripcia „the φ “. Ak tento predpoklad neplatí, odvodenie nebude platiť. A tu je práve rozdiel medzi referencialistom a russellovcem: Referencialista tvrdí, že tento predpoklad je implicitne obsiahnutý už v jeho použití vety „The φ is ψ “, kým russellovec požaduje, aby sa tento predpoklad pripojil ako osobitná premisa. Táto požiadavka je legitímna, lebo nevyžaduje nič iné, iba to, aby sme do inferencie zapojili explicitne *všetky* relevantné premisy. Obhajca kvantifikátorového prístupu teda bude legitímne tvrdiť, že platný nie je úsudok (D), ale úsudok (F), v ktorom sú explicitne uvedené všetky premisy, ktoré treba na odvodenie záveru:

$$(F) \quad \frac{\begin{array}{l} |\varphi| = 1 \text{ a } \varphi \subseteq \psi \\ \mathbf{a} \in \varphi \end{array}}{\mathbf{a} \in \psi}$$

Môžeme teda uzavrieť, že kvantifikátorové chápanie deskripcií je formálne lepšie vybavené posudzovať platnosť, resp. neplatnosť niekto-

rých úsudkov. Obhajca referenčného chápania deskripcií sa však nevzdáva a môže uviesť niektoré situácie, v ktorých konkurenčná teória zrejme má problémy.

2.14 Dva problémy

Na otázku „Aké sú pravdivostné podmienky výrokov s deskripciami?“ dáva Russellova teória a teória deskripcií ako kvantifikátorových výrazov jednoduchú odpoveď. Zdá sa však, že nie vždy sú ich predikcie správne; v niektorých prípadoch je zrejme vhodnejšie odmietnuť odpovede týchto teórií a prijať alternatívne riešenie.

Vezmime si nasledujúcu modelovú situáciu:¹⁰ Hovorca vidí na ulici dvojicu, muža a ženu, a vysloví nasledujúcu vetu:

(2) Jej manžel je k nej pozorný.

Muž sa naozaj správa k žene pozorne, ale v skutočnosti je jej milencom; jej skutočný manžel je doma a jeho správanie k manželke je zvyčajne najvyšš tyranské a kruté. Je hovorcová výpoveď pravdivá, alebo nepravdivá? Russellova teória a teória deskripcií ako kvantifikátorových výrazov predikuje, že veta (2) je nepravdivá. Jednoprvková množina obsahujúca manžela danej ženy ako svoj jediný prvok totiž nie je podmnožinou množiny indivídií, ktoré sú pozorné k tejto žene. Intuície nám však v tomto prípade hovoria niečo iné. Podľa nich hovorca vyslovil niečo o človeku, s ktorým túto ženu vidí, teda o jej milencovi, a povedal o ňom niečo pravdivé, teda to, že je k nej pozorný. Túto informáciu mohol adresátovi oznámiť aj navzdory tomu, že použil deskripciu, ktorej tento človek nevyhovuje, ale vyhovuje jej niekto iný.

Stojíme pred vážnym problémom. Potrebujeme vysvetliť hovorcov komunikačný úspech (teda fakt, že adresát pochopil, čo hovorca mienil svojou výpoveďou povedať). Na to potrebujeme objasniť, ako je možné, že do pravdivostných podmienok vety (2) nevstúpi človek, ktorý deskripcii „jej manžel“ vyhovuje, ale niekto iný. Správne pravdivostné podmienky dostaneme totiž vtedy, keď vzhľadom na danú situáciu uznáme, že (i) táto výpoveď nie je o manželovi, ale (ii) je o milencovi danej ženy. Je však zřejmé, že milenec nevyhovuje deskripcii „jej manžel“. Ako sa môže teda stať, že sa dostane do pravdivostných podmienok ve-

¹⁰ Tento príklad pochádza od L. Linského (pozri Linsky 1992), ale značne ho využíva aj S. Kripke v Kripke (1979).

ty (2)? Jediná odpoveď, ktorá zrejme prichádza do úvahy, je povedať, že hovorca mienil použitím deskripcie „jej manžel“ referovať na určitého človeka (ktorý však nie je manželom tejto ženy) a že individuum, na ktoré hovorca mienil referovať, je relevantné z hľadiska pravdivostných podmienok. Ak tvrdíme, že do pravdivostných podmienok vety s deskripciou vstupuje individuum, ktoré tejto deskripcii nevyhovuje, ide v podstate o to, že sémantickým obsahom danej deskripcie je niekto, kto jej nevyhovuje. Znie to síce čudne, ale nemáme inú možnosť, ak chceme v rámci sémantiky jazyka vysvetliť podobné prípady. Iste, môžeme ich odmietnuť ako mimosémantické – a to je cesta, ktorou by sme sa mali uberať – ale zatiaľ uzavrieme túto situáciu konštatovaním, že teória deskripcií ako referujúcich výrazov je aspoň v tomto prípade úspešnejšia ako teória deskripcií ako kvantifikátorových výrazov.

Predchádzajúcu modelovú situáciu trochu upravme. Predstavme si, že žijeme v spoločnosti, v ktorej sa toleruje polyandria, a že muž, s ktorým hovorca vidí danú ženu, je v skutočnosti jedným z jej manželov (povedzme, že okrem neho má ďalších troch manželov). Hovorca opäť vysloví vetu (2). Kvantifikátorová teória opäť predikuje, že (2) bude v takejto situácii nepravdivá. Množina manželov danej ženy je totiž štvorprvková, nie jednoprvková. Teória hovorí, že nie je splnená jedna z nevyhnutných podmienok na to, aby veta bola pravdivá, a preto je táto veta nepravdivá. Prečo by sme to mali akceptovať? Veď zo zadania situácie je zrejme, že hovorca chcel povedať niečo o konkrétnom jednom človeku a že môže byť v tom úspešný, keďže adresát pochopí, čo má v úmysle. Riešením môže byť referenčné chápanie deskripcií: hovorca použil deskripciu „jej manžel“ referenčne na identifikáciu konkrétneho človeka a tento človek sa tak stal súčasťou pravdivostných podmienok vety (2).

Prvý problém môžeme nazývať *problémom nesprávnej deskripcie* a druhý problém zase *problémom nedostatočnej deskripcie*. Deskripcia „jej manžel“ je evidentne v prvom prípade nesprávna, keďže daný človek jej nevyhovuje, teda nemá vlastnosť, ktorá sa v deskripcii zmieňuje. Deskripcia „jej manžel“ je evidentne v druhom prípade nedostatočná, pretože je síce pravda, že daný človek má vlastnosť *byť manželom danej ženy*, ale nie je jediným človekom s touto vlastnosťou. Deskripcia by bola adekvátna, keby sa v nej zmieňovala vlastnosť, ktorú má práve jedno individuum.

Dá sa povedať, že problém nedostatočnej deskripcie je špecifickou verziou problému nesprávnej deskripcie. Treba si totiž uvedomiť, že individuum vyhovuje deskripcii vtedy, keď (i) spadá pod predikát, ktorý

z deskripcie dostaneme, keď odstránime určitý člen, a (ii) je jediným objektom, ktorý pod daný predikát spadá. Ak povieme, že deskripcia je správna, keď jej dané individuum vyhovuje, je zrejmé, že nedostatočná deskripcia je nesprávna, lebo nie je splnená podmienka (ii). Bolo by však vhodné, aby sme sa problémom nedostatočnej deskripcie zaoberali samostatne, pretože je silným zdrojom polemík a vo filozofii jazyka má osobitné postavenie (dostaneme sa k nemu v budúcom pokračovaní).

2.15 Výrazy a ich realizácie

Prv, než budeme pokračovať, musíme uviesť jednu spesňujúcu poznámku. Čitateľ si určite všimol, že v úvahách o Russellovej a kvantifikátorovej teórii deskripcií sme hovorili o pravdivostných podmienkach výrokov a o tom, ako deskripcie prispievajú do týchto pravdivostných podmienok. Keď sme však prešli k problémom nesprávnej a nedostatočnej deskripcie, nehovorili sme už o deskripciách ako takých, ale o ich použití: Konkrétne použitie deskripcie referuje na daný predmet, nie deskripcia ako taká.¹¹ Preto aj pravdivostné podmienky by sme mali prísúdiť použitiam výrokov, nie výrokom samým. Touto cestou sa síce nevyberieme, ale budeme využívať trochu iný prístup.

Pri každom použití výrazu môžeme rozlíšiť dve veci: (i) príslušný akt, napríklad vyslovenie alebo napísanie daného výrazu, a (ii) výsledok tohto aktu, teda vyslovený alebo napísaný výraz. Od bodu (i) môžeme pri sémantických úvahách abstrahovať; bude nás preto zaujímať vyslovený alebo napísaný výraz. V tejto súvislosti teda musíme uplatniť známy rozdiel medzi vetou ako typom (teda ako určitým ideálnym znakom) a vetou ako fyzicky realizovaným prípadom (teda ako určitým materiál- nym znakom). Typ, resp. ideálny znak je určitý vzor, ako vytvárať konkrétne realizácie, t. j. materiálne znaky.¹²

Je zrejmé, že keď sme rozvíjali kvantifikátorovú teóriu deskripcií, išlo nám o výrazy ako typy a predpokladali sme, že pravdivostné podmienky majú vetné typy. Na určenie pravdivostných podmienok vety (2) v predchádzajúcich úvahách sa však podieľali podľa referenčného prístupu k deskripciám aj kontexty, v ktorých sa táto veta vyskytla. To znamená, že v dvoch spomínaných prípadoch má veta (2) dve rôzne

¹¹ Rozdiel medzi deskripciou a jej použitím zvýraznil P. Strawson v Strawson (1992), kde sa stal východiskom Strawsonovej kritiky Russellovej teórie.

¹² K tejto problematike pozri napríklad Cmorej (2003).

pravdivostné podmienky. Preto je lepšie povedať, že jedna realizácia vety (2) má iné pravdivostné podmienky ako druhá realizácia vety (2).

Rozdiel medzi výrazom a jeho realizáciou je filozoficky veľmi dôležitý a je pravda, že Russellova teória deskripcií ho v podstate ignoruje. (V záujme korektnosti však treba zdôrazniť, že vzhľadom na ciele, ktoré si táto teória kladie, to nie je dôležité.) Na druhej strane v mnohých prípadoch je nemožné určiť pravdivostné podmienky nezávisle od kontextu (vezmime si napríklad len určenie sémantického obsahu indexických výrazov, ktoré sú sémanticky závislé od kontextu). V kontexte našich úvah prijmeme nasledujúci prístup: Pravdivostné podmienky pripíšeme realizovaným výrokom, teda znakom určitého druhu, ktoré produkujeme pri konkrétnych rečových aktoch. Pravdivostné podmienky tak nenadobúda rečový akt sám, ale jeho produkt, a takisto ich nenadobúda výraz, ktorý je vzorom realizovaného výrazu, teda ideálny znak. Toto riešenie zároveň umožňuje zohľadniť všetky relevantné príspevky kontextu použitia.

Spravidla platí, že realizácie viet bez indexických výrazov (alebo indexických prvkov všeobecne) budú mať rovnaké pravdivostné podmienky v rámci daného modelu.¹³ Táto skutočnosť nám umožňuje v niektorých prípadoch urobiť isté zjednodušenia v tom zmysle, že pravdivostné podmienky pripíšeme priamo danému ideálnemu znaku. Nie je to síce celkom korektné, ale keď máme na zreteli, že ide iba o zjednodušenú formuláciu faktu, že všetky realizácie daného ideálneho znaku majú rovnaké pravdivostné podmienky (vzhľadom na daný model), tak je to prípustné. Podobné zjednodušenie si nemôžeme dovoliť v prípade výrokov s indexickými výrazmi.

Čitateľ by mal mať na pamäti, že výrazy ako „pravdivostné podmienky výroku“ zastupujú zložitejšie formulácie ako „pravdivostné podmienky danej realizácie výroku (vzhľadom na daný model)“.

2.16 Donnellanovo rozlíšenie

Viacerí filozofi si zvykli hľadať argumenty v prospech referenčného chápania deskripcií v príkladoch, v ktorých dané použitie deskripcie vraj

¹³ Hoci som zmienku o relativizácii pravdivostných podmienok vzhľadom na daný model vynechával, z predchádzajúcich pokračovaní je zjavné, že ide iba o zjednodušenie vyjadrovania a že pravdivostné podmienky sa vždy relativizujú vzhľadom na príslušný model. (Stačí si spomenúť na interpretačnú funkciu, ktorá priradzuje hodnoty výrazom v rámci daného modelu.)

referuje na predmet, ktorý deskripcii nevyhovuje. Je pravda, že ak sa ukáže, že v takýchto prípadoch je referent deskripcie nepostrádateľný pri určovaní pravdivostných podmienok danej vety, tak ide o veľmi silný argument. Napríklad v súvislosti s použitím vety (2) v situácii uvedenej v kapitole 2.14 M. Devitt píše, že (i) pravdivosť danej výpovede závisí od toho, či sa k danej žene správa pozorne jej milenec (napriek tomu, že ho hovorca nesprávne opísal), a že (ii) správanie jej skutočného manžela je z hľadiska pravdivosti vety irelevantné (pozri Devitt 2004, 282). Pozrime sa na genézu celého sporu trochu podrobnejšie.

V roku 1966 publikoval K. Donnellan článok (Donnellan 1998), ktorý zohral kľúčovú úlohu vo vývine filozofie jazyka. Ukazuje v ňom, že Russellova teória deskripcií postihuje v podstate iba jeden spôsob používania deskripcií. Podľa Donnellana deskripcie môžeme použiť *atributívne* alebo *referenčne*:

Hovorca, ktorý určitú deskripciu v tvrdení použije atributívne, tvrdí niečo o čomkoľvek alebo o komkoľvek, čo alebo kto je tým takým a takým. Na druhej strane hovorca, ktorý určitú deskripciu v tvrdení použije referenčne, použil ju na to, aby svojmu poslucháčovi umožnil vyčleniť, o kom alebo o čom hovorí a tvrdí niečo o tejto osobe alebo veci. Môžeme povedať, že prvý prípad je základným prípadom výskytu určitej deskripcie, pretože hovorca chce niečo tvrdiť o ľubovoľnej osobe alebo veci, ktorá zodpovedá deskripcii; no pri referenčnom použití je určitá deskripcia len jedným z nástrojov na uskutočnenie niečoho, na obrátenie pozornosti na nejakú osobu alebo vec, čo bežne rovnako dobre môže urobiť ľubovoľný iný nástroj, iná deskripcia alebo meno. Pri atributívnom použití je dôležitá iba vlastnosť byť tým takým a takým, kým pri referenčnom použití nie (Donnellan 1998, 34).

„Vražedný“ príklad, ktorý Donnellan používa na ilustráciu svojho rozlíšenia, je dostatočne známy. Ak hovorca vysloví vetu

- (3) The murderer is insane
[/The/ vrah je šialený],

do značnej miery bude závisieť od kontextu použitia, čo svojou výpoveďou chcel povedať. Ak vetu (3) vysloví detektív, keď nájde zohavené telo zavraždeného človeka, zrejme mienil povedať, že vrah – nech je ním ktokoľvek – je šialený. Nemal v úmysle vyčleniť istého daného človeka. Ak ju vysloví dozorca vo väzení, ktorý pozoruje čudné správanie jedného z väzňov, zrejme povedal niečo o tomto konkrétnom človeku (a to aj v prípade, že uväznený človek je v skutočnosti nevinný). V prvom prípade je deskripcia použitá atributívne, v druhom prípade referenčne.

Je zřejmé, že to,

či určitá deskripčia je alebo nie je použitá referenčne alebo atributívne, závisí od hovorcových intencií v konkrétnom prípade (Donnellan 1998, 43).

S odlišným druhom intencií sa spájajú aj rôzne presupozície, ktoré hovorca spája s jedným alebo druhým použitím deskripcie.

[P]ri referenčnom použití určitej deskripcie sa v istom zmysle presuponuje alebo implikuje nielen to, že niekto alebo niečo deskripcii zodpovedá, čo platí aj pre atributívne použitie; presuponuje sa tu aj čosi celkom iné – hovorca presuponuje o *konkrétnom* človeku alebo veci, že zodpovedá deskripcii. Napríklad [...] ak v kontexte, v ktorom je jasné, že referujeme na Jonesa, povie „Smithov vrah je pomätený“, presuponujeme, že Jones je Smithov vrah. Nijaká taká presupozícia nie je prítomná pri atributívnom použití určitých deskripcií. Samozrejme, presuponuje sa tu, že niekto *alebo ktosi iný* vraždil, ale o nikom konkrétnom – napríklad Jonesovi alebo Robinsonovi – hovorca nepresuponuje, že to urobil (Donnellan 1998, 37).

Presupozíciu spojenú s atributívnym použitím výrazu nazvime *existenčnou presupozíciou*, lebo ak hovorca chce atributívne použiť deskripciu „the φ “, aby povedal niečo pravdivé, musí predpokladať pravdivosť vety „existuje (práve jedno) x s vlastnosťou *byť* φ “. Presupozíciu dôležitú pri referenčnom použití nazvime *identifikačnou presupozíciou*, lebo jej úlohou je identifikovať konkrétny predmet ako predmet, ktorý spĺňa určité deskriptívne podmienky; identifikačná presupozícia spojená s použitím deskripcie „the φ “, môže mať podobu výroku „ a je tým x , ktoré má vlastnosť *byť* φ “.

Jeden aspekt Donnellanovho rozlíšenia, ktorý stojí za pozornosť, však vyžaduje miernu modifikáciu identifikačnej presupozície. Mnohé príklady (v skutočnosti všetky), ktoré Donnellan uvádza na ilustráciu referenčného použitia deskripcií, sa vyznačujú tým, že individuum, ktoré hovorca mieni vyčleniť danou deskripciou, tejto deskripcii nevyhovuje. (Platí to aj v uvedenom príklade s deskripciou „the murderer“, v ktorom uväznený človek je v skutočnosti nevinný.) Centrálnu časť poslednej vety z predchádzajúceho odseku teda treba preformulovať takto: Úlohou identifikačnej presupozície „je identifikovať konkrétny predmet ako predmet, o ktorom sa hovorca domnieva, že spĺňa určité deskriptívne podmienky“. Vďaka rozlíšeniu dvoch druhov presupozícií je zřejmé, že hovorca môže použiť deskripciu referenčne iba v prípade, keď má na mysli konkrétny objekt; inými slovami to znamená, keď má k dispozícii aj nejaký iný prostriedok na identifikáciu tohto objektu (pozná napríklad jeho

meno, dokáže ho identifikovať ostenzívne, prípadne pozná nejakú inú deskripciu, ktorej vyhovuje). Ak hovorca takýto nezávislý identifikačný prostriedok nemá k dispozícii, nemôže deskripciu použiť referenčne, pretože nedokáže vopred vyčleniť, na ktorý predmet má jeho použitie deskripcie referovať. Je evidentné, že pri atributívnom použití deskripcie hovorca nepotrebuje žiadny iný identifikačný prostriedok.

Všimnime si, že Donnellanova formulácia rozdielu medzi referenčným a atributívnym použitím deskripcie je sémanticky neutrálna, teda nestanovuje žiadne obmedzenia na možné sémantické teórie deskripcií. Ide totiž o to, že keď hovorca použije vetu s deskripciou, môže deskripciou vyčleniť konkrétne individuum a povedať niečo o ňom, alebo môže niečo povedať iba o všeobecnej podmienke, na ktorú sa deskripcia vzťahuje. Takáto formulácia však ešte neznamená, že pravdivostné podmienky danej vety (v danom použití) závisia od spôsobu použitia deskripcie. Rozlíšenie atributívneho a referenčného použitia deskripcií môžeme interpretovať čisto pragmaticky a nemusíme ho premietnuť do našej sémantiky jazyka. Prinajmenšom v tejto fáze Donnellan ani netvrdí, ani nepopiera sémantickú relevantnosť svojho rozlíšenia.¹⁴

Otázka, či Donnellanovo rozlíšenie je sémantické alebo pragmatické, vyvolala rozsiahlu diskusiu.¹⁵ Sám Donnellan sa neskôr priklonil k tomu, že ide o rozlíšenie sémantické, navzdory tomu, že pôvodne viac koketoval s pragmatickou interpretáciou svojho rozlíšenia. Jeho centrálny argument v prospech sémantickej interpretácie však nie je príliš presvedčivý (pozri Donnellan 1979). Argument vychádza z anaforickej väzby a z toho, že referenčne použitá deskripcia môže ovplyvňovať sémantický obsah zámena, ktoré je od nej anaforicke závislé. Vezmime si nasledujúci príklad: Hovorca, ktorým je väzenský dozorca, vysloví nasledujúce vety:

- (4) The murderer is insane. He is going to commit suicide.
[/The/ vrah je šialený. (On) spácha samovraždu.]

¹⁴ Presnejšie povedané, Donnellan zvažuje sémantickú aj pragmatickú interpretáciu a má trochu bližšie práve k pragmatickej interpretácii. Jeho formulácie sú však príliš opatrné a necháva v podstate otvorené obe možnosti.

¹⁵ S. Kripke v Kripke (1979) neprijímal, že odlišenie atributívneho a referenčného použitia deskripcií má nejakú sémantickú signifikantnosť. To isté tvrdil aj R. Bertolet alebo M. Lockwood (pozri Bertolet 1980, resp. Lockwood 1975). Na druhej strane M. Devitt (pozri Devitt 1974, 1981 a 2004), D. Kaplan v Kaplan (1979) a H. Wettstein vo Wettstein (1981) ukazujú, že dištinkcia má sémantickú relevantnosť.

Predpokladajme, že väzeň v skutočnosti nie je vrah, takže nevyhovuje deskripcii, ktorú použil hovorca. Je zrejme, že výraz „he“ („on“) je anaforicky závislý od tejto deskripcie, pretože to, na čo sa toto zámeno vzťahuje, je určené práve deskripciou „the murderer“. Sémantickým obsahom zámena „he“ je teda čokoľvek, na čo sa vzťahuje dané použitie deskripcie, teda človek, ktorého mal hovorca na mysli. Ak je to však tak, mali by sme uznať, že referenčné použitie deskripcie je sémanticky relevantné a že človek, ktorého mal hovorca na mysli, vstupuje do sémantického obsahu aj deskripcie „the murderer“.

Táto argumentácia obsahuje jeden nedostatok. Stotožňuje sémantickú relevantnosť referenčného použitia deskripcie s tým, že daný referent je sémantickým obsahom deskripcie. Príklad síce ukazuje, že referenčné použitie je sémanticky relevantné – veď to, na čo referuje hovorca použitím deskripcie, je tým, na čo referuje aj jeho použitie zámena „he“ – ale neukazuje, že sémantickým obsahom použitia deskripcie musí byť označené individuum. Je pravda, že to, na čo hovorca mieni referovať použitím deskripcie „the murderer“, určí, na čo bude referovať jeho použitie zámena „he“; nemôžeme však z toho odvodiť, že aj použitá deskripcia je sémanticky referenčným výrazom. Inými slovami, Donnellan nebadane zamieňa dva významy termínu „sémantická relevantnosť“. Podľa jedného významu je objekt označený použitím nejakého výrazu sémanticky relevantný *pre tento výraz*, ak vstupuje do jeho sémantického obsahu; podľa druhého významu je objekt označený použitím nejakého výrazu sémanticky relevantný *pre nejaký iný výraz*, ak existuje určitý vzťah medzi prvým výrazom a daným objektom a určitý vzťah medzi týmito dvoma výrazmi. Donnellan odvodil so sémantickej relevantnosti v druhom zmysle sémantickú relevantnosť v prvom zmysle, čo je evidentne nelegitímne.

Nedá sa teda povedať, že máme jednoznačnú evidenciu v prospech sémantickej relevantnosti Donnellanovho rozlíšenia. Stále je otvorená možnosť, že ide iba o pragmatické rozlíšenie, a preto problém nesprávnej deskripcie nemusí ohrozovať russellovskú pozíciu, podľa ktorej deskripcie sú kvantifikátorovými výrazmi. Inými slovami, problém nesprávnej deskripcie vôbec nemusíme riešiť na pôde sémantiky. (Tým sme sa však ešte nezbavili problému nedostatočnej deskripcie, ktorý môže napokon ukázať, že deskripcie sú sémanticky referenčnými výrazmi.)

Hlavný dôvod, prečo sa problém nesprávnej deskripcie považuje za dôležitý argument v prospech referenčného chápania deskripcií, spočíva

v tom, že naše intuície hovoria, že keď dozorca vo väzení vysloví vetu (3), pričom má na mysli konkrétneho človeka, ktorý zhodou okolností nie je vrah, tak navzdory tomu sme uchotní uznať, že vyslovil niečo pravdivé o človeku, ktorého má na mysli (v prípade, že ten človek je naozaj šialený). Nebudeme ho presvedčať, že jeho výpoveď je nepravdivá, keď evidentne je ten človek šialený. Tento argument sa však dá obísť zavedením jemného rozdielu medzi tým, čo niekto povedal použitím nejakej vety, a tým, čo veta, ktorú použil, znamená (dostaneme sa k tomu v kapitole 2.17).

Na druhej strane iné intuície nám zase hovoria, že jeho výpoveď nemôže byť pravdivá, keďže individuum, ktoré mienil vyčleniť použitím určitej deskripcie, nevyhovuje tejto deskripcii, teda nemá vlastnosť, o ktorej sa deskripcia zmieňuje. Možno sme ochotní pripustiť, že daný človek je šialený, ale neznamená to, že sme ochotní pripustiť aj to, že je pravda, že daný vrah je šialený, keďže nie je pravda, že označený človek naozaj vraždil. Sme v typickej filozofickej situácii: Máme dve možné chápania, intuície v prospech oboch z nich, ale žiadny argument, ktorý by jednu z nich uprednostnil (alebo presnejšie, argument v prospech jednej alternatívy možno vyvážiť argumentom v prospech druhej z nich).

Jedna z vecí, ktoré filozofom na Donnellanovom rozlíšení azda najviac prekážali, bolo práve to, že referenčné použitie pripúšťalo, aby sa deskripcia vzťahovala aj na objekt, ktorý jej nevyhovuje. Už v roku 1968 sa ozval A. MacKay, ktorý zdôraznil myšlienku, že ak hovorca referenčne použil deskripciu na vyčlenenie objektu, ktorý jej nevyhovuje, v skutočnosti na objekt nereferoval, iba sa mu zhodou okolností podarilo dať najavo, o ktorom objekte chcel niečo povedať (pozri MacKay 1968). Donnellan tento argument odmietol ako hru so slovami (pozri Donnellan 1968), ale MacKayova námietka má silné racionálne jadro.

Vezmime si opäť dozorcovo použitie vety (3) v situácii, o ktorej sme už uvažovali. Predstavme si adresáta, ktorý na základe dozrovej výpovede (3) pochopí, že daný konkrétny väzeň je šialený (hoci vie, že danej deskripcii nevyhovuje). Ako je možné, že získa práve túto informáciu? Rozhodne sa na tom podieľa niekoľko momentov: (i) rozumie jazyku, ktorý hovorca použil; (ii) chápe situáciu, v ktorej hovorca vetu (3) vyslovil – hovorca dal napríklad najavo nejakým gestom alebo pohľadom, že hovorí o tamtom človeku, alebo ide o jediného väzňa v danej väznici, ktorý je obvinený z vraždy, prípadne sa vyznačuje niečím iným, čo ho v danej situácii zvýrazňuje oproti iným ľuďom; (iii) situačné faktory sú také silné, že prevážia aj nad faktom, že obvinený v skutočnosti nikoho

nezavraždil, a adresát si to uvedomuje (môže ísť napríklad o fakt, že adresát vie, že hovorca nevie, že obvinený nevyhovuje deskripcii, vďaka čomu sa bude adresát v komunikácii správať tolerantne voči hovorcovi); (iv) adresát si vytvoril hypotézu, že daný človek, ktorý je v tejto situácii nejako význačný, je tým človekom, o ktorom hovorca niečo povedal. Adresát teda uznáva, že jazykový prostriedok, ktorý si hovorca zvolil na identifikáciu určitého individua, nie je dobrý, teda v netolerantnom prostredí by sa hovorcovi nepodarilo oznámiť to, čo chcel oznámiť, takže sa mu nepodarilo referovať na daného človeka (aj keď mal úmysel to urobiť; dobré úmysly však ešte nič neznamenajú). Na druhej strane hovorcov komunikačný úspech možno pripísať z veľkej časti práve adresátovej tolerantnosti; hovorcovi sa teda aspoň podarilo dať najavo, o kom mieni niečo povedať, hoci sa mu nepodarilo referovať na toho človeka.¹⁶ MacKayova námietka je rozumná.

MacKayove úvahy však zostávajú iba v kritickej rovine. H. Wettstein navrhol ako prvý aj pozitívny krok a Donnellanovo rozlíšenie významne modifikoval (pozri Wettstein 1981). V prvom rade treba zdôrazniť, že Wettsteinova modifikácia mala za cieľ predstaviť Donnellanovo rozlíšenie v takej podobe, aby sa dalo považovať za sémantické. Wettstein explicitne požaduje, aby hovorca úspešne referenčne použil deskripciu iba v prípade, keď mieni identifikovať individuum, ktoré deskripcii vyhovuje. Odmieťa teda prípady, v ktorých sa iba hovorcovi podarilo zhodou okolností dať najavo, o kom alebo o čom mieni niečo povedať, ale použil na to neadekvátnu deskripciu (všimnime si, že problém nesprávnej deskripcie sa nám tu začína vytrácať). Ďalším krokom je stotožnenie takéhoto referenčného použitia deskripcie s demonstratívnym použitím deskripcie.¹⁷ To znamená, že referenčne možno podľa Wettsteina použiť deskripciu v prípade, keď hovorca mieni identifikovať predmet, ktorý sa

¹⁶ Keby sa hovorcovi podarilo referovať výrazom „the murderer“ na daného človeka, znamenalo by to, že adresát by si nemusel utvárať pracovnú hypotézu o tom, čo si hovorca myslí, resp. v čom sa mylí. Vedel by, na čo hovorca referoval, iba na základe existencie vzťahu medzi výrazom a objektom. Hovorcovi sa však referovať nepodarilo práve preto, lebo adresát si musí aktívne utvárať určité závažné hypotézy.

¹⁷ Téma, že aspoň niektoré použitia deskripcií sú demonstratívne (a takisto téza, že určitý člen niekedy funguje ako skutočné demonstratívum), je pomerne obľúbená. Do podrobností na tomto mieste nebudem zachádzať, keďže ide o problematiku, ktorá si zaslúži širšiu diskusiu (vrátime sa k tomu v niektorom z nasledujúcich pokračovaní). Zatiaľ iba čitateľa upozorňujem na to, že nasledujúca literatúra je v tejto súvislosti relevantná: Brinton (1977), Burge (1974), Hornsby (1977), Peacocke (1975), Wettstein (1981) a Wilson (1978).

dá identifikovať aj demonstratívne, resp. dal sa pred chvíľou takto identifikovať. Deskripcie sa správajú podobne ako demonstratívne výrazy.¹⁸

Atributívne použitie deskripcie zostáva nezmenené, ale významne sa zmenilo chápanie referenčného použitia deskripcie. To, či dané použitie deskripcie na niečo referuje, už nie je vecou iba hovorcových intencií, ktoré má, keď deskripciu použije, ale okrem intencií to závisí aj od stavu sveta, t. j. od toho, či daný predmet má, alebo nemá vlastnosť zmienenu v deskripcii. Wettstein sa domnieva, že vďaka tejto zmene je možné považovať Donnellanovo rozlíšenie za sémanticky relevantné. Referentom deskripcie nie je len nejaký svojvoľne vybraný objekt. Na druhej strane adresát úplne pochopí to, čo hovorca povedal, iba v prípade, keď identifikuje predmet, o ktorom je hovorcova výpoveď. Rozdiel medzi výrokom obsahujúcim atributívne použitú deskripciu a výrokom s referenčne použitou deskripciou teda možno vyjadriť v sémantickej rovine takto: Ak výrok *v* obsahuje deskripciu *d*, ktorú hovorca použil atributívne, pravdivostné podmienky *v* sú russellovské, t. j. *v* je pravdivý, ak množina označená výrazom, ktorý dostaneme z *d* po odstránení určitého člena, je jednoprvková a zároveň je podmnožinou množiny označenej predikátovým výrazom; ak výrok *v* obsahuje deskripciu *d*, ktorú hovorca použil referenčne na označenie objektu *a* (ktorý má vlastnosť zmienenu v deskripcii), tak *v* je pravdivý výrok, ak *a* je prvkom množiny označenej predikátovým výrazom.

¹⁸ Wettsteinova zmena môže vzbudzovať dojem, že sa referenčné použitie značne zúžilo. Tento dojem je nepochybne oprávnený, ak sa zameriame len na plnohodnotné demonstratívne použitia výrazov. Ak sem však začleníme aj anaforické použitie deskripcie (a pojem demonstratívneho použitia takto rozšírime), dostaneme zaujímavejší výsledok: Deskripciu možno použiť referenčne na identifikáciu predmetu vyhovujúceho tejto deskripcii v prípade, že (i) daný predmet sa nachádza v okolí hovorca, resp. nachádzal sa tu pred chvíľou, alebo (ii) daný predmet sa zmenil v predchádzajúcej časti diskurzu alebo textu (pomocou vlastného mena, zámena, prípadne inej deskripcie). Takéto rozšírenie je podľa mňa legitímne, keďže niektorí autori považujú anaforické použitie výrazu len za prípad demonstratívneho použitia; rozdiel je len v tom, že v prípade pravého demonstratívneho použitia daný objekt identifikujeme ostentívne, napríklad gestom alebo pohľadom, kým v prípade anaforického použitia objekt identifikujeme iným výrazom. Určité analógie tu teda sú. Lahko si môžeme uvedomiť, že každé referenčné použitie deskripcie má demonstratívny alebo anaforický charakter (to je ostatne implicitne obsiahnuté už v požiadavke, že hovorca dokáže deskripciu použiť referenčne iba v prípade, že má k dispozícii aj iný nezávislý spôsob identifikácie predmetu, na ktorý mieni referovať). Wettsteinovu modifikáciu teda môžeme len privítať, pretože zbavila Donnellanovo rozlíšenia problematického aspektu, ale zachovala jeho intuitívnu prítlačivosť.

Samozrejme, z kvantifikátorového chápania deskripcií zostalo len torzo: Uznáva sa, že atributívne použité deskripcie sú kvantifikátorové výrazy, ale neplatí to pri referenčne použitých deskripciách. Táto situácia je neudržateľná, lebo vnáša do syntaxe značný neporiadok. Je podozrivé, že jednotkami syntaktickej klasifikácie prestali byť výrazy a stali sa nimi použitia výrazov. To je vážny problém a nezodpovedá žiadnej štandardnej syntaktickej teórii.¹⁹ Tento problém by nevznikal, keby sme Donnellanovo rozlíšenie umiestnili iba do pragmatickej roviny.

V tomto okamihu môžeme prerušiť sledovanie línie od Donnellanovho rozlíšenia k jeho modifikáciám, pretože sa zdá, že nepotvrdzuje viac hypotézu, že problém nesprávnej deskripcie je sémanticky relevantný. Tento problém požadoval, aby referent deskripcie vstupoval do pravdivostných podmienok vety, v ktorej sa deskripcia vyskytuje, pretože iba tak sa dalo zabezpečiť, aby hovorcová výpoveď bola pravdivá, aj keď predmet deskripcii nevyhovoval. Wettsteinova modifikácia však viedla práve k tomu, že ak hovorca použije deskripciu na identifikáciu predmetu, ktorý jej nevyhovuje, tak daný predmet jednoducho nie je sémanticky relevantný a nemôže vstúpiť do pravdivostných podmienok vety. To znamená, že v takýchto prípadoch môže vstúpiť do hry nanajvýš nejaký pragmatický mechanizmus, ktorý vysvetlí, ako sa hovorcovi podarilo identifikovať predmet, ktorý použitej deskripcii nevyhovuje.

2.17 Vyjadrená propozícia a mienená propozícia

S. Kripke, S. Neale a viacerí ďalší filozofi sa postavili k problému nesprávnej deskripcie pragmaticky. Veď napokon je zrejmé, že ani značná časť tábora obhajcov referenčného chápania deskripcií nechce tento problém využívať na obhajobu svojho prístupu.²⁰ Pragmatické riešenie vychádza z Gricovho rozlíšenia medzi tým, čo slová daného jazyka znamenajú, a tým, čo hovorca mienil povedať použitím týchto slov.²¹

Začnime príkladom. Predstavme si, že chcem kúpiť auto v autobazáre. Predajca mi ponúka jedno auto s odôvodnením, že je veľmi lacné. Vzhľadom na vek a najmä stav auta budem ponuku komentovať vetou:

¹⁹ Táto námietka proti sémantickej relevantnosti Donnellanovho rozlíšenia sa v literatúre nespomína, hoci je podľa mňa dôležitá.

²⁰ Títo autori väčšinou pristúpili na Wettsteinovu modifikáciu Donnellanovho rozlíšenia.

²¹ Ako prvý využil toto rozlíšenie v kontexte problému referencie deskripcií S. Kripke (1979); významné postavenie nadobúda najmä v knihe Neale (1990).

(5) To auto zažilo vylodenie v Normandii.

Je evidentné, čo veta (5) doslovne znamená: Určité auto, na ktoré ukazujem alebo ktoré je inak vyčlenené spomedzi ostatných vecí, existovalo v dobe, keď sa odohrala istá historická udalosť. Prirodzene, vetu (5) som použil s istou nadsázkou a mojím úmyslom nebolo oznámiť informáciu, že auto zažilo vylodenie spojeneckých síl v Normandii počas 2. svetovej vojny. Mienil som skôr povedať, že auto, ktoré mi ponúkajú, je príliš staré a v príliš zlom stave.

Môžeme teraz zaviesť dva špeciálne termíny. Propozíciu, ktorú veta (5) doslovne vyjadruje – teda propozíciu, že dané auto zažilo vylodenie v Normandii – budeme nazývať *vyjadrenou propozíciou* (*proposition expressed*); propozíciu, ktorú mienim v danom rozhovore vyjadriť a oznámiť adresátovi – teda propozíciu, že dané auto je príliš staré a v zlom stave – budeme nazývať *mienenou propozíciou* (*proposition meant*). Je zrejmé, že vyjadrená propozícia je daná štandardnými sémantickými konvenciami, ktoré priradujú jednotlivým slovám ich významy, a spôsobom usporiadania jednotlivých slov v danom zloženom výraze. V prípade mienenej propozície nehrajú sémantické konvencie a kompozicionalita takúto úlohu, ale záleží predovšetkým na hovorcových intenciách.

V praxi podobný spôsob vyjadrovania často používame; použitím vety nechceme adresátovi oznámiť to, čo skutočne znamená, ale to, čo napríklad konkrétna rečová situácia umožní adresátovi dešifrovať z našich slov. Javy ako metafora alebo irónia a podobne sa dajú vysvetľovať práve pomocou tohto mechanizmu. Môžeme dokonca povedať, že mienená propozícia je tým, čo je v komunikácii dôležité a že na vyjadrenej propozícii príliš nezáleží. Veď ostatne je pravda, že na komunikácii sa zúčastňujú používatelia jazyka, ktorí majú svoje úmysly, a jazyk je jedným z prostriedkov, ako svoje ciele môžu naplniť. V hraničnom prípade bude propozícia, ktorú použitá veta vyjadruje, totožná s propozíciou, ktorú hovorca mienil použitím danej vety, ale dá sa očakávať, že takáto zhoda bude pomerne zriedkavá. Stačí si len uvedomiť, že často sa vyjadrujeme skratkovito a spoliehame sa na kontext, ktorý má adresátovi poskytnúť všetko potrebné na to, aby pochopil našu myšlienku.

Rozdiel medzi vyjadrenou a mienenou propozíciou súvisí s rozdielom medzi sémantikou a pragmatikou. Faktory, ktoré vplyvajú na to, akú propozíciu daná veta vyjadruje, môžeme považovať za predmet sémantiky, kým faktory, ktoré ovplyvňujú, akú propozíciu hovorca mieni použitím danej vety, možno kompetenčne zaradiť do pragmatiky.

Predpokladajme ďalej, že auto, ktoré mi v autobazáre ponúkajú, je síce staré, ale rozhodne nemá viac ako 60 rokov a nezúčastnilo sa vylodenia v Normandii. Veta je teda doslovne nepravdivá, keďže je nepravdivá propozícia, ktorú vyjadruje. Hovorcovi sa však podarilo povedať niečo pravdivé, konkrétne to, že ide o staré a technicky zlé auto; mienená propozícia je pravdivá. Vyslovením nepravdivej vety sa hovorcovi podarilo oznámiť adresátovi niečo pravdivé. Tento záver sa môže zdať neprijateľný, ale vzhľadom na to, že v komunikácii záleží najmä na mienených propozíciách, nemusíme vďaka nemu zamietnuť uvedené vysvetlenie.

Ľahko môžeme pochopiť, ako rozdielom medzi vyjadrenou a mienenou propozíciou vysvetliť prípady nesprávnej deskripcie. Opäť si vezmime situáciu, v ktorej hovorca (dozorca) vysloví vetu (3), pričom mieni povedať niečo o konkrétnom väzňovi, ktorý je určitým spôsobom vyčlenený spomedzi ostatných individuí prítomných v danej situácii. Obhajcovia kvantifikátorového chápania deskripcií môžu potom povedať, že propozícia, ktorú veta (3) vyjadruje, je russellovská, teda vyhovuje kvantifikátorovému chápaniu deskripcií. Fakt, že sa hovorcovi podarilo povedať niečo pravdivé o človeku, ktorý v skutočnosti nie je vrahom, možno vysvetliť odvolaním sa na mienenú propozíciu. Mienená propozícia bude teda obsahovať priamo objekt, ktorý má hovorca na mysli pri použití deskripcie „the murderer“. Keďže však v kompetencii sémantiky sú iba vyjadrené propozície, nie propozície mienené, tak tento konkrétny človek nebude vstupovať do sémantického obsahu danej vety, nebude teda vstupovať do jej pravdivostných podmienok. Mienená propozícia je predmetom skúmania pragmatiky, a preto toto vysvetlenie je čisto pragmatické.

Problém nesprávnej deskripcie nemôže byť sémantický. Všimnime si niektoré negatívne stránky, ktoré by vystúpili do popredia, keby sme ho považovali za sémantický problém. V prvom rade by sme dali najavo, že sémantické konvencie, ktoré výrazom priradujú ich význam, by nehrali žiadnu úlohu pri výbere referenta výrazu. Na určení referenta deskripcie sa však zúčastňujú prinajmenšom dve veci: to, čo deskripcia znamená (zhruba vlastnosť, ktorú deskripcia zmieňuje, a jedinečnosť), a stav sveta, v ktorom sa má referent deskripcie nájsť. Pri nesprávnej deskripcii neberieme do úvahy ani jedno, ani druhé, ale záleží tu iba na hovorcových intenciách vyčleniť určitý predmet. Keďže tento predmet deskripcii nevyhovuje (resp. nemusí jej vyhovovať), nie je vybraný na základe významu deskripcie a stavu sveta. Problém teda spočíva v tom, že keby sme chceli považovať problém nesprávnej deskripcie za sémantický, museli

by sme odmietnuť konvenčne zavedené vzťahy medzi výrazmi a ich významami ako irelevantné, čo si však nemôžeme dovoliť. Pragmatické riešenie je teda namieste a zdá sa, že je jediné prípustné.

V prípade nedostatočnej deskripcie je situácia iná a nedá sa jednoznačne obhajovať pragmatické riešenie. Je síce pravda, že ak deskripcia je nedostatočná, tak jej daný predmet nevyhovuje, pretože nie je jediným predmetom s vlastnosťou, o ktorej sa deskripcia zmieňuje. Na druhej strane platí, že predmet túto vlastnosť má. Preto môžeme povedať, že predmet by deskripcii vyhovoval, keby sme odmietli teóriu, podľa ktorej sa určitý člen spája s jedinečnosťou. Riešením problému teda môže byť aj to, že určitý člen nebude vyjadrovať jedinečnosť, a preto v danom kontexte bude daný predmet deskripcii vyhovovať. Potrebujeme teda zrevizovať sémantiku určitého člena (a tým aj deskripcii). To však už vedie k sémantickým riešeniam. Preto je problém nedostatočnej deskripcie vážnejší; budeme sa mu venovať podrobnejšie v nasledujúcom pokračovaní.

(pokračovanie)

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
filomazo@saoba.sk

LITERATÚRA

- BEALL, J. C. – RESTALL, G. (2006): *Logical Pluralism*. Oxford: Clarendon Press.
- BERTOLET, R. (1980): The Semantic Significance of Donnellan's Distinction. *Philosophical Studies* 37, 281 – 288.
- BORG, E. (2000): Complex Demonstratives. *Philosophical Studies* 97, 229 – 249.
- BRINTON, A. (1977): Definite Descriptions and Context-Dependence. *Noûs* 11, 397 – 407.
- BURGE, T. (1974): Demonstrative Constructions, Reference, and Truth. *The Journal of Philosophy* 71, 205 – 223.
- CMOREJ, P. (2003): K explikácii pojmu jazykový znak. In: Cmorej, P.: *Na pomedzí logiky a filozofie*. Bratislava: Veda 2003, 213 – 229.
- DEVIIT, M. (1974): Singular Terms. *The Journal of Philosophy* 71, č. 7, 183 – 205.
- DEVIIT, M. (1981): *Designation*. New York: Columbia University Press.
- DEVIIT, M. (2004): The Case for Referential Descriptions. In: Reimer – Bezuidenhout (eds.) 2004, 280 – 305.
- DONNELLAN, K. (1968): Putting Humpty Dumpty Together Again. *The Philosophical Review* 77, č. 2, 203 – 215.

- DONNELLAN, K. (1979): Speaker Reference, Descriptions, and Anaphora. In: French - Uehling - Wettstein (eds.) 1979, 28 - 44.
- DONNELLAN, K. (1998): Referencia a určité deskripcie. *Organon F* 5, č. 1, 31 - 51.
- FRENCH, P. - UEHLING, T. - WETTSTEIN, H. (eds.) (1979): *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- HORNSBY, J. (1977): Singular Terms in Contexts of Propositional Attitudes. *Mind* 86, 31 - 48.
- KAPLAN, D. (1979): Dthat. In: French - Uehling - Wettstein (eds.) 1979, 383 - 400.
- KOLMAN, V. (2002): *Logika Gottloba Frega*. Praha: Filosofia.
- KRIPKE, S. (1979): Speaker's Reference and Semantic Reference. In: French - Uehling - Wettstein (eds.) 1979, 6 - 27.
- LINSKY, L. (1992): Referencia a referenty. In: Oravcová (ed.) 1992, 148 - 160.
- LOCKWOOD, M. (1975): On Predicating Proper Names. *The Philosophical Review* 84, č. 4, 471 - 498.
- MACKAY, A. (1968): Mr. Donnellan and Humpty Dumpty on Referring. *The Philosophical Review* 77, č. 2, 197 - 2002.
- NEALE, S. (1990): *Descriptions*. A Bradford Book, MIT Press, Cambridge (Mass.) - London (England).
- NEALE, S. (2004): This, That, and The Other. In: Reimer - Bezuidenhout (eds.) 2004, 68 - 182.
- ORAVCOVÁ, M. (ed.) (1992): *Filozofia prirodzeného jazyka*. Bratislava: Archa.
- OSTERTAG, G. (1998): Introduction. In: Ostertag, G. (ed.): *Definite Descriptions: A Reader*. Cambridge (Mass.): MIT Press 1998, 1 - 33.
- PEACOCKE, C. (1975): Proper Names, Reference and Rigid Designation. In: Blackburn, S. (ed.): *Meaning, Reference, and Necessity*. Cambridge: Cambridge University Press 1975, 109 - 132.
- RAMACHANDRAN, M. (1996): The Ambiguity Thesis Versus Kripke's Defence of Russell. *Mind and Language* 11, 371 - 387.
- REIMER, M. (1998): Donnellan's Distinction/Kripke's Test. *Analysis* 58, 89 - 100.
- REIMER, M. - BEZUIDENHOUT, A. (2004): *Descriptions and Beyond*. Oxford: Clarendon Press.
- STRAWSON, P. F. (1992): O referencii. In: Oravcová (ed.) 1992, 126 - 147.
- WETTSTEIN, H. (1981): Demonstrative Reference and Definite Descriptions. *Philosophical Studies* 40, 241 - 257.
- WILSON, G. (1978): On Definite and Indefinite Descriptions. *The Philosophical Review* 87, 48 - 76.
- ZOUHAR, M. (2007a): Kvantifikácia v prirodzenom jazyku (V). *Organon F* 14, č. 1, 98 - 117.
- ZOUHAR, M. (2007b): Definite Descriptions, Reference, and Inference. *Theoria*, č. 1, vyjde.